

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE BEYİN GÖÇÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

Tahsin BAKIRTAŞ

Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sakarya

Orhan KANDEMİR

Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu Meslek Yüksekokulu, Kastamonu

Özet

Bu çalışmada beyin göçü olgusu gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirilmiştir. Uluslararası göçün gelişmekte olan ülkelere sağladığı en önemli yararlar; İşsiz vatandaşlara yurtdışı istihdam imkânları yaratması, ülkeye gelen işçi havaleleri ile işçilerin ülkelerine geri döndüklerinde getirdikleri yurt dışı yetenek ve deneyim kazanımlardır. Buna karşın eğitilmiş ve vasıflı insan kaynaklarının yabancı ülkelere gitmesi ve geri dönmemesi şeklinde ortaya çıkan “Beyin göçü” olgusu uluslararası göçe karşı çıkanların en önemli dayanağıdır. Gelişmenin temel dinamiği olan beşeri sermayenin bedava ihraç edilmesi şeklinde ortaya çıkan bu süreç, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin durumunu daha da kötüleştirmektedir. Günümüzde başta ABD olmak üzere vasıfsız işçi göçünü engelleyen gelişmiş ülkeler beyin göçünden aldıkları payı arttırmak için birbiriyle yarışmaktadırlar. Türkiye’de beyin göçünün en önemli nedenleri; eğitilmiş insanların üzerindeki işsizlik baskısı, AR-GE’ye ayrılan yetersiz kaynaklar sonucu araştırmacıların yeterli çalışma şartlarına sahip olmamaları, düşük insani gelişimin yarattığı düşük hayat standardı ile siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklardır.

Anahtar kelimeler: Beyin Göçü, AR-GE, Uluslararası Göç, Gelişme

DEVELOPING COUNTRIES AND BRAIN DRAIN: EXAMPLE OF TURKEY

Abstract

In this study the concept of brain drain is evaluated in the sense of developing countries. The most important advantages supplied to developing countries by international immigration are; to provide employment opportunity for unemployed citizens, for employee transfers and employees who come to the country to bring foreign ability and experience back to their home. In spite of this the concept of “brain drain” which is seen as a result of educated and qualified people sources’ going to foreign countries and not coming back is the most important basis who are against international immigration. This process which emerged as the free exportation of human, the main dynamics of development, worsen the situation of developing countries

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD’da Yürütülen Doktora Tezinden Üretilmiştir.

such as Turkey more and more. Developed countries, being USA in the first place, which have prevented unqualified employee immigration today, are competing with each other in order to increase the share they get from brain drain. The most important reasons of brain drain in Turkey are; the pressure of unemployment on educated people, the researchers' not having enough working condition due to inadequate sources assigned for AR-GE, low life standard caused by low human development and political and economical instability.

Key-words: Brain Drain, AR-GE, International Immigration, Development

1. GİRİŞ

Beyin göçü, iyi eğitim görmüş, düşünen, üreten, kalifiye iş gücünün araştırma yapmak veya çalışmak amacıyla en verimli oldukları dönemde bir başka ülkeye gidip geri dönmemeleri durumudur (1).

Göç sürecinin göç gönderen ülkeye etkisi 3 temel kanal yoluyla olmaktadır. Bu kanallar 3R olarak olarak adlandırılmakta olup bunlar; yurt dışı istihdam imkânları sayesinde işsizlerin işe alınabilmesi (recruitment), İşçi havaleleri (remittances) ve işçilerin geri dönüşleri (returns) şeklindedir (2),(3). Uluslararası göçten beklenen en önemli yararlardan birisi göç eden vasıflı işçilerin kazandıkları deneyimlerle ülkeye geri dönerek gelişme sürecini hızlandırmalarıdır. Buna karşın göçmenlerin geri dönmeyerek gelişmiş ülkeye yerleşmesi, yetişmiş insan gücünün bedava ihracı olup, uluslararası göçün en önemli maliyetidir.

Uluslararası göç, pek çok az gelişmiş ülke için küreselleşme ve ekonomik gelişmenin bir ögesidir. Birçok göçmen doğdukları ülke yerine başka ülkeleri tercih etmektedir. Tahmini olarak 1965 yılında 76 milyon uluslararası göçmen varken bu rakam 2005 yılında 188 milyona yükselmiştir. Uluslararası göçün yükselmesi az gelişmiş ülkeler için hem bir umut hem de kaygı oluşturmaktadır (4).

Bu durumu Lucas (2008) (5), uluslararası göçün göç gönderen ülkelere etkisinin karmaşık olduğu şeklinde yorumlamıştır. Ona göre bir tarafta göç gönderen ülkeye negatif etkiler yaratan beyin göçü faktörü mevcut iken, diğer tarafta ülke hükümetlerine çok önemli kolaylıklar sağlayan işçi havaleleri ortaya çıkmaktadır.

Göç süreci göç veren ülkenin işgücü piyasasına direkt etki etmektedir. Eğer göç edenler zaten iş gücü fazlası ise bunların göçü ücretlerin yükselmesi üzerinde çok az etkili olacaktır. Diğer taraftan ülkede kalan iş gücünün istihdam fırsatları da bu sayede artacaktır (5). Göçün göç veren ülkelere en büyük yararı vasıfsız işçilerin yurt dışına göç edebilmeleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Çünkü göç gönderen ülkede vasıfsız işçiler kolayca ikame edilebilirken düşük yetenekleri nedeniyle yurt dışında çok istenen kişiler değillerdir (6).

Buna karşın göç nedeniyle ülkedeki iş gücü arzında meydana gelecek hızlı düşüş eğer ülkede geniş bir işsiz havuzu yoksa çıktı miktarını düşürür. Aksine ülkede geniş bir işsiz havuzu varsa giden işçiler ikame edilebileceği için üretim düşmez. Buna kar-

şın vasıflı iş gücünün göçü üretim üzerinde düşürücü etki yapacaktır (7).

Yüksek yetenekli göçmenlerin net mali katkıları olduğu için bunların ülkeden ayrılması ülkede mali bir kayba yol açar. Beyin göçü ülkenin insan sermayesi gibi kıt kaynaklarının ülkeden ayrılmasına sebep olur. Ekonomik büyümenin kaynağı olan insan sermayesinin göçü ekonomik performans ve büyüme yanında ülkenin innavasyon ve modern teknolojiye adaptasyonunu da olumsuz etkilemektedir. İnsan sermayesinin gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere kaçışı bir taraftan uluslararası eşitsizlikleri artırırken diğer taraftan zengin ülkelerin daha zengin, fakir ülkelerin ise zenginleşmesini daha maliyetli hale getirmektedir (8).

2. DÜNYADA BEYİN GÖÇÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Fakir ya da gelişmekte olan ülkelerden zengin ülkelere yönelen beyin göçü ile zengin ülkeler arasında meydana gelen beyin göçü, zengin ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yönelen beyin göçünden daha fazladır. Güney-kuzey göçü daha çok teknolojik gelişmelerle ilgilenen araştırmacı ve öğrencileri kapsarken, kuzey-güney göçü esas olarak toplumsal bilimlerle ilgilenen insanları kapsamaktadır (9).

Aşağıdaki tabloda 2000 yılı itibariyle dünyadaki tüm vasıflı göçmenlerin %60'ının gelişmekte olan ülkelere geldiği görülmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının temel dinamiği olan beşeri sermayelerini beyin göçü nedeniyle gelişmiş ülkelere kaptırdıklarını göstermekte dolayısıyla göç olgusuna karşı çıkarları destekler bir görüntü çizmektedir.

Tablo 1. Gelişmekte Olan Ülkelerden Göç Eden Beyin Göçünün Büyüklüğü

2000 Yılı	Toplam Göçmen Sayısı (Bin)	Toplam İçindeki Yüzdesi (%)	Vasıflı Göçmenler (Bin)	Toplam İçindeki Yüzdesi (%)
Dünya	58.246	100	20.442	100
Yüksek Gelirli Ülkeler	19.717	34	7.911	39
Gelişmekte Olan Ülkeler	37.289	64	12.339	60
Üst Orta (Upper Middle) Gelirli Ülkeler	15.339	26	3.729	18
Alt Orta (Lower Middle) Gelirli Ülkeler	15.505	27	5.691	28
Düşük Gelirli (Low income) Ülkeler	6.445	11	2.918	14

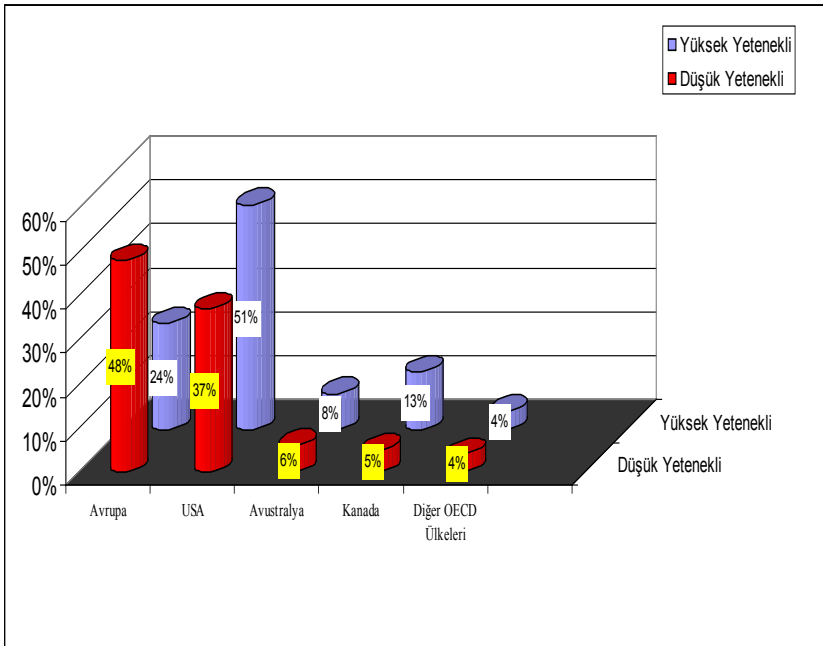
Kaynak: Docquier ve diğ. (2007:17) (10).

OECD ülkelerinde, yabancı ülkelere doğmuş üniversite mezunu nüfus miktarı 1990–2000 yılları arasında yaklaşık %63 düzeyinde artmıştır. Hemen hemen tüm OECD ülkeleri yüksek vasıflı iş gücünün girişini kolaylaştıran bir mekanizmaya sahip olup bu konuda adeta birbirleriyle yarışmaktadırlar. Yüksek gelirli ülkeler için profesyonel personelin değişimi çok önemli bir konu olup, gelişmekte olan ülkelere ge-

İşmiş bölgelere akan beyin göçü gittikçe artmaktadır. Kuzey Amerika yüksek yetenekteki göçmenler için önemli bir çekim alanı oluşturmaktadır. Tüm OECD ülkelerine gelen yüksek yetenekli göçmenlerin 2/3'ü Kuzey Amerika'da bulunmaktadır. Yüksek yetenekli işçilerin göçünde Avrupa'nın payı da zamanla artmaktadır (5).

Uluslararası göçü göçmenlerin eğitim durumu açısından inceleyen Docquier ve Marfouk (2006) (11), yetenekli iş gücünün OECD ülkeleri içinde birkaç ülke üzerinde yoğunlaştığını tespit etmişlerdir. Şekil 1'de görüldüğü gibi yetenekli göçmenlerin %51'i ABD'de barınmaktadır. Bu orana Kanada ve Avustralya eklenirse %70'e, diğer üç büyük Avrupa ülkesi İngiltere, Almanya ve Fransa eklenirse %85'e yükselmektedir.

Şekil 1. OECD Ülkelerinin Yetenek Düzeyine Göre Aldıkları Göçmenlerin OECD Ülkelerine Gelen Toplam Göçmen Sayısı İçindeki Payı (%) 2000.

Kaynak: Marfouk (2008) (8).

3. TÜRKİYE'NİN DIŞ GÖÇÜ

Türkiye'nin bilinen göç gönderme süreci 1960'ların başından itibaren başlamış ve özellikle 1970'lerde önemli sayıda göçmen Avrupa ülkelerine özellikle de Batı Almanya'ya göç etmiştir. Bu süreç son dönemlerde aile birleşmeleri ve sığınma şek-

linde devam etmektedir. Son zamanlarda Türkiye, Afganistan, Bangladeş, İran, Irak ve Pakistan gibi Asya ülkelerinden Avrupa ülkelerine yönelen yasa dışı kaçak göçmenler için geçiş ülkesi konumundadır. Bunun yanında Türkiye Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden de yasadışı göç almaktadır (12).

Roma Antlaşması ile 1956 yılında Avrupa Ortak Pazar Ülkeleri hukuksal varlığına kavuşmuş ve aynı zamanda bu ülkeler gerçek bir göç bölgesi haline gelmiştir. Türkiye'den Avrupa'ya göçler özellikle o dönemdeki adıyla Federal Almanya (Batı Almanya) üzerine yoğunlaşmıştır. Bu ülkeye göç akımı 30 Ekim 1961 tarihinde iki ülke arasında imzalanan "İş gücü Alımı Anlaşması" ile başlamış, 1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmasıyla daha hızlı, bir ivme kazanmıştır (13). Özellikle Türkiye'de Menderes Hükümetinin Askeri darbe ile yıkılmasıyla birlikte 1960'lar boyunca politik bir değişim yaşanmış ve yeni anayasa ile Türk vatandaşlarının yurt dışına göçleri kolaylaşmıştır (14).

ki ülke arasında göç konusunda anlaşmanın yapılmasına Batı Almanya'nın ekonomik yönden hızla gelişmesi yanında Türkiye'de kırsal kesimden şehirlere yığılan iç göç olgusu etkili olmuştur. Bu sayede Almanya geçici vasıfsız işçi ihtiyacını, Türkiye'de işsiz olan misafir Türk işçileriyle karşılamıştır. Bu dönemde bu işçilerin kazandıkları yeni yeteneklerle Türkiye'ye dönmeleri ve tarımdan, endüstriye kadar ekonominin yeniden yön verilmesine yardımcı olmaları amaçlanmıştır. Türkiye benzer anlaşmaları Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa, İsveç gibi diğer Avrupa ülkeleriyle de imzalamıştır. İşçiler geçici olarak gittikleri bu ülkelere daha sonra yerleşerek ailelerini de taşımışlardır. Dahası çoğu kez yetenekli iş gücü de bu ülkelere göç etmiştir (12).

İçduygu (2004) (15) Türkiye'den Avrupa'ya yönelen göç hareketleriyle ilgili süreci dört zaman dilimine ayırarak özetlemiştir;

Türkiye'den Avrupa'ya Göçün Tarihi;

- 1961 – 1975 : İşçi Göçü
- 1975 - bugün : + Aile birleşimi ve evlilik göçü
- 1980 - bugün : + Kaçak göç ve sığınmacılar
- 1980 - bugün : + Türkiye üzerinden Avrupa'ya yönelen transit göç.

Türk işçileri başlangıçta çalışmak amacıyla yurt dışına gitmiş ve belirli bir tasarrufta bulduktan sonra Türkiye'ye dönmeyi planlamışlardır. Fakat bugün için koşulların değişmesi, gidilen ülkede aile düzeninin kurulması, ikinci ve üçüncü kuşağın yetişmesi ile birlikte buldukları ülkelere kendilerine bir yer edinme çabası içine girmişlerdir. Bu sayede yurt dışında çalışan işçilerimiz, konuk işçi konumundan çıkmış, o bölgelerde yerleşik bir Türk varlığı haline gelmişlerdir (16).

Tablo 2. İşkur Tarafından 1961 Yılından 2007 Yılı Sonuna Kadar Yurt Dışına Yapılan Göndermeler

Yıllar	Gönderilenler	Yıllar	Gönderilenler
1961	1.476	1990	47.841
1965	51.520	1995	59.483
1970	129.575	2000	13.645
1973	135.820	2005	60.355
1975	4.419	2006	81.379
1980	28.503	2007	70.024
1985	47.362	Toplam	2.157.596

Kaynak: Türkiye İş Kurumu İstatistikleri (17).

Türkiye'den Batı Avrupa'ya işçi göçü 1966–67 yılları arasında yaşanan ekonomik krizle birlikte duraksamış olmasına karşın 1968'den itibaren Batı Avrupa'ya işçi göçü yine artış sürecine girerek 1973'te yaklaşık 136 bin kişiye ulaşmıştır.

3. 1. Tarihsel Süreçte Beyin Göçü

Beyin göçü olgusu 1960'ların ortalarından bu tarafa hem akademik çevreye hem de politikacılara inceleme konusu olmuştur. Türkiye'de ilk beyin göçü dalgası 1960'larda doktor ve mühendislerin göçüyle başlamıştır. Ülkedeki politik istikrarsızlıklar, düşük ücretler ve iş bulmadaki sınırlılıklar gibi faktörler yurt dışına giden öğrencilerin dönmeyerek orada yaşamayı tercih etmesine yol açmaktadır (18). Özellikle geçmiş birkaç yıldır, vasıflı profesyoneller ve üniversite mezunlarının Avrupa ve Bağımsız Devletler topluluğuna yoğun olarak gittiği görülmektedir (12). Başlangıçta çoğu erkeklerden oluşan 20–35 yaşları arasındaki ve üçte biri yetenekli işçilerden oluşan grup, ailelerini ülkede bırakarak göç etmişlerdir. 180.000 göçmen 1963–1966 yılları arasında Batı Almanya, Belçika, Hollanda ve Avusturya'ya göç etmiştir. 1970'lerde yaşanan petrol kriziyle birlikte Almanya ve Hollanda göçmen işçi alımını durdurmuştur. Buna karşın özellikle Almanya ve Hollanda başta olmak üzere bu ülkelerin göçmen işçi talebi öğretmenler gibi vasıflı iş gücü üzerinde yoğunlaşmıştır (14).

Batı Avrupa ülkelerinde çalışmalarına izin verilen yabancı işçilerin büyük çoğunluğu genç, güçlü, sağlıklı, kalifiye ve yarı-kalifiye işçilerden oluşmuştur. Ayrıca yapılan pek çok saha çalışmasında Avrupa'da çalışma imkânına sahip bu işçilerin, “artık iş gücü” olmadığı genellikle ülkede çalışan nitelikli iş gücünden oluştuğu tespit edilmiştir (19). Akdeniz'den işçi gönderen tüm ülkeler arasında Türkiye 1973 yılına kadar yurt dışına en yüksek oranda nitelikli iş gücü gönderen ülke konumundadır. Bu yıllar boyunca Türkiye'nin nitelikli iş gücünün %17'si yurt dışına göç etmiştir. Tabi ki bu yoğun göç hareketleri ekonomik çıktıları da olumsuz etkilemiş önemli ölçüde nitelikli iş gücü açığı ortaya çıkmıştır. Nitelikli iş gücü göçü o dönemde başta DPT ve Türkiye Ticaret Odaları Birliği tarafından eleştirilmesine karşın, döviz geliri elde etmek adına

yinede teşvik edilmiştir. Alman İş ve İşçi Bulma Kurumu'na ait 1968 tarihli raporda Yugoslav işçilerden sonra Türk işçilerin en nitelikli işçiler olduğu vurgulanmıştır (20).

Türkiye'de yurt dışına göç edenlerin iyi eğitim almış, tecrübeli kişilerden yani gelişme için çok önemli kesimlerden oluşması yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki yetkililerin genellikle kırsal kesimden gelen göç başvurularına daha fazla öncelik vermelerine karşın bu durumun devam ettiği görülmüştür. Çok sayıda vasıflı işçinin göç etmesi ve ülkede vasıfsız işçilerin fazlalığı dolayısıyla çeşitli meslek gruplarıyla ilgili olarak vasıflı iş gücü açığı ortaya çıkmış dolayısıyla da üretimde önemli düşüşler yaşanmıştır (21).

Tablo 3'te görüldüğü gibi göç sürecinin ilk başlarında giden iş gücü içinde kalifiye işçilerin oranı %30'lar civarında olmuştur. Bu oran işçi alımının durdurulduğu 1975 sonrası dönemde %50'leri geçmiştir. Çünkü kriz sonrası dönemde dış ülkelere gönderilen göçmen sayısı azalırken, göç edenlerin önemli bölümünü vasıflı işçiler oluşturmuştur. Bu süreçte Avrupa ve ABD vasıflı iş gücü talebinde birbiriyle yarışırken vasıfsız işçi alımı durma noktasına gelmiştir. Vasıflı iş gücü kaybı ülkemizi çok olumsuz yönde etkilemiş, yeri dolmayan vasıflı iş gücü açığı ücretleri artırmış, üretimin azalmasına yol açarak adeta yüksek enflasyona davetiye çıkartmıştır. Diğer taraftan işçi maliyetlerindeki artış dış rekabet gücünü de düşürmüştür.

Artan ücretler, üretim maliyetleri ve kâr marjları Türkiye'de 1968'den itibaren enflasyonun hızlanmasına yol açmıştır. 1968'in ortalarında yaklaşık %5 olan enflasyon 1970'lerin sonlarına dek hızlanmaya devam etmiştir (21).

Tablo 3. Türk İş Kurumu Aracılığıyla Yurt Dışına Giden Göçmenlerin Durumu (1964–1980)

Yıllar	Toplam	Kalifiye Göçmen Oranı (%)
1964	66.176	-
1965	55.520	-
1966	34.410	25,0
1967	8.855	30,4
1968	43.204	28,0
1969	103.975	24,5
1970	129.575	27,0
1971	88.442	35,7
1972	85.229	33,7
1973	135.820	43,7
1974	20.211	34,9
1975	4.419	51,2
1976	10.558	73,4
1977	19.084	72,8

Kaynak: Sönmez ve McDonald (2008) (Pennix (1982)'den aktarmışlardır) (14).

3.2. Günümüzde Beyin Göçü ve Nedenleri

1970'lerden sonra gelişmiş ülkelere yönelen göç akımları, vasıfsız işçilerin göçünden ziyade yetenekli, eğitilmiş kişilerin özellikle de araştırmacı yada üniversite öğrencilerinin göçü şeklinde gerçekleşmiştir.

Beyin göçünü göç alan ve veren ülkeler açısından ayrı ayrı değerlendirmek gereklidir. Gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında; bu ülkelerde, nüfus artış hızı düşük, eğitim çok pahalı, üretilen ürünlere talep fazladır. Yüksek teknolojik gelişme mevcut olup, sürekli kitlesel üretim yapılmaktadır. Bu iş ve hizmetleri karşılamak için bu ülkelerin yüksek ücretle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere nitelikli iş gücü ithal etmesi bunu kendi ülkesinde yerel kaynaklardan karşılamamasından çok daha ucuz ve kârlı hale gelmektedir. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde, ücret/maaş eşitsizlikleri, eğitilmiş iş gücünde arz/talep dengesizliği, plansız/programsız eğitim sistemi, araştırma olanaklarının azlığı, beyin göçünü tetiklemektedir (1). Özellikle öğrencilerin yurt dışında kalma kararındaki en önemli faktör yurt dışındaki sistemli ve düzenli yaşam tarzı iken, yurt dışında çalışanların Türkiye'ye geri dönmeme kararındaki en önemli neden ise Türkiye'deki ekonomik ve siyasî istikrarsızlıktır (22).

Tablo 4'te görüldüğü gibi, Türkiye 2008/09 döneminde ABD'ye en çok öğrenci gönderen 8. ülke konumunda olup, bu dönemde öğrenci sayısı bir önceki döneme göre %10 artarak 13.263'e yükselmiştir.

Tablo 4. ABD'ne En Çok Öğrenci Gönderen İlk 10 Ülke (2007/08 & 2008/09)

Sıra	Geldiği Bölge	2007/08	2008/09	2008/09 %	Değişim %
	Dünya Toplamı	623.805	671.616	100.0	7.7
1	Hindistan	94.563	103.260	15.4	9.2
2	Çin	81.127	98.235	14.6	21.1
3	Güney Kore	69.124	75.065	11.2	8.6
4	Kanada	29.051	29.697	4.4	2.2
5	Japonya	33.974	29.264	4.4	-13.9
6	Tayvan	29.001	28.065	4.2	-3.2
7	Meksika	14.837	14.850	2.2	0.1
8	Türkiye	12.030	13.263	2.0	10.2
9	Vietnam	8.769	12.823	1.9	46.2
10	Suudi Arabistan	9.873	12.661	1.9	28.2

Kaynak: Institute of International Education, Open Doors Report 2009 (23).

UNESCO (2005:95) (9)'ya göre en çok öğrenci kabul eden ülkeler sırasıyla %25 ile ABD, %11 ile İngiltere, %10 ile Almanya, %9 ile Fransa, %8 ile Avustralya, %4 ile Japonya, %3 ile Rusya, %2 ile İspanya, Belçika, Kanada, İtalya gelmektedir. En çok öğrenci kabul eden bu ülkelerin Rusya hariç tamamı, çok yüksek insani gelişme indeksine sahip gelişmiş ülkeler olup, 2005 yılı için 71,4 insani gelişme indeksine sahip olan Türkiye'nin üstündedir. Günümüzde gelişmenin temel göstergesi olan insani gelişme indeksi kişi başına gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden türetilmiştir². Eğitimli insanlar insani gelişme yönünden daha gelişmiş ülkelere göç ederek daha iyi gelir ve hayat standardına kavuşmaktadırlar.

Tablo 5. En Çok Öğrenci Kabul Eden Ülkeler (2002/2003) ve İnsani Gelişme İndeksleri (2005)

Sıra	Ülke Adı	Aldığı Öğrenci (%)	HDI (İnsani Gelişme İndeksi)
1	ABD	25	78,7
2	İngiltere	11	79
3	Almanya	10	79,4
4	Fransa	9	80,4
5	Avustralya	8	81,1
6	Japonya	4	82,4
7	Rusya	3	65,5
8	İspanya	2	80,3
9	Belçika	2	78,9
10	Kanada	2	80,3
11	İtalya	2	80,8

Kaynak: HDI verileri; UNDP'den (26). Öğrenci verileri; UNESCO 2005 (9)'dan alınmıştır.

OECD Factbook 2009 (27)'da, 2006 yılı itibarıyla OECD ülkelerinde yabancıların eğitim durumuna göre istihdam edilme oranları yayınlanmıştır. İstihdam oranları düşük eğitimliler için %40,4, orta seviyedeki eğitime sahip olanlar için %56,8 ve son olarak yüksek eğitimliler için %73 gibi oldukça yüksek seviyededir. Buna karşın yüksek öğrenimde işsizliğin %10'ların üstünde olduğu Türkiye'de (bknz. Tablo 6) eğitimli insanlar için göç etmek çekici hale gelmektedir.

2 Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ekonomik büyümenin getirdiklerinin, o ülkenin insanları için refah ve fırsat anlamına gelmediği anlaşılmış bu nedenle de İnsani Gelişme Endeksi üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır. UNDP (2002:253;2007/2008:356) (24),(25)'nin İnsani Gelişme Raporlarına göre insani gelişme endeksinin hesaplanmasında üç temel faktör etkili olmaktadır. Bunlardan birincisi, doğumdan itibaren yaşam beklentisi ile ölçülen sağlıklı ve uzun bir ömür; ikincisi yetişkinlerde okur-yazarlık oranı ve tüm eğitim aşamalarını kapsayan okullaşma oranı ile ölçülen bilgi düzeyi; üçüncüsü ise, kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla rakamları kullanarak ölçülen iyi bir yaşam standardıdır. Bilgi düzeyinin ölçülmesinde kullanılan okuryazarlık oranının ağırlığı 2/3 iken, okullaşma oranı ise 1/3 tür.

Tablo 6. Türkiye’de Yüksek Öğrenimdekilerde İşsizlik Oranı

Yıllar	Genel İşsizlik Oranı	Yükseköğretimde İşsizlik Oranı
2004	10,8	12,2
2005	10,6	10,0
2006	10,2	9,6
2007	10,3	9,7
2008	11,0	10,3

Kaynak: TÜİK (28).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde GSYİH’den AR-GE’ye yeterli kaynak aktarılmaması nedeniyle, bilim adamları bilimsel çalışmalarını için gerekli imkân ve şartlardan yoksun kalmaktadır. Tablo 7’de Türkiye’nin küresel rekabetin temel dinamiği olan AR-GE’ye GSYİH’den %0,6 oranında pay ayırdığı ve bu oranla, tam üyelik için büyük çaba harcadığı AB’nin ve OECD ülkeleri ortalamasının çok altında kaldığı görülmektedir. GSYİH’nin %2,7’sini AR-GE’ye ayıran ABD hem OECD hemde AB ortalamasının üstündedir. UNESCO (2005:107–108) (9)’e göre araştırmacı başına yıllık ortalama harcama düzeyi gelişmekte olan ülkelerde 98.000 dolar, sanayileşmiş ülkelerde 191.000 dolar olup, ABD 238.000 dolar ile harcama düzeyi en yüksek olan ülkedir. Bu veriler neden en çok öğrencinin bu ülkeye göç ettiğini de ortaya koymaktadır. Gittikçe küreselleşen dünyada bilime, araştırmaya önem veren, yeterli kaynak ayıran ülkeler bilim adamlarını kendi ülkelerine çekerek, bu alanda katlandıkları maliyetlerden çok daha fazlasını kazanmaktadırlar.

Tablo 7. AR-GE Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Türkiye	0,48	0,54	0,53	0,48	0,52	0,59	0,58
ABD	2,75	2,76	2,66	2,66	2,59	2,62	2,66
EU–27 toplamı	1,74	1,76	1,77	1,76	1,73	1,74	1,77
OECD toplamı	2,21	2,25	2,22	2,22	2,19	2,23	2,26

Kaynak: OECD Factbook 2009 (27).

Araştırmacılar kendi ülkelerine döndükleri sürece onların hareketliliği çok problem olmamaktadır. Fakat araştırmacıların gittikleri ülkede sürekli kalmayı tercih etmeleri göç veren ülkenin araştırmacılarını bedava ihraç etmesi anlamına gelmektedir. Bilimsel yönden kendini geliştirmek isteyen araştırmacılar, çalışmalarını için kendilerine çok daha fazla olanakların sunulduğu gelişmiş ülkelere göç etmekte daha sonra ülkelerine geri dönmeyerek, elde ettikleri deneyimleri ülkelere aktaramamaktadırlar.

4. SONUÇ

Göçmen gönderen gelişmekte olan ülkelerin bu süreçten bekledikleri en önemli yararlar; işsiz vatandaşların yurt dışına gönderilerek ülke içi işsizlik baskısının azıtılması, ülkeye gelen işçi havaleleri ile döviz darboğazının aşılması ve son olarak işçilerin ülkelerine geri döndüklerinde getirdikleri yurt dışı yetenek ve deneyim kazanımlarıdır. 1960’larda dış göç ile tanışan Türkiye, 1973 krizine kadar önemli düzeyde işçi göndererek bir taraftan işsizlik baskısını azaltmış, diğer taraftan önemli ölçüde işçi havalesi elde ederek kronik hale gelen dış açıklarına bir ölçüde çare bulmuştur.

Bu yararlarına karşın Türkiye’nin dış göç süreci önemli düzeyde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin en önemli nedeni kriz dönemine kadar olan süreçte göçmen işçilerin %30’unun, kriz sonrası dönemde de yaklaşık %50’sinin kalifiye işçilerden oluşmasıdır. Bu durum ülke için beşeri sermaye kaybı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü başlangıçta geri dönme amacıyla göç eden işçiler daha sonra gittikleri ülkeye yerleşmişlerdir. Küreselleşen dünyada gelişmiş ülkeler vasıflı iş gücünü ülkelerine çekmek için birbiriyle yarışmaktadır. OECD ülkelerine gelen yüksek yetenekli göçmenlerin %50’sini, dünyadaki yabancı öğrencilerin %25’ini barındıran ABD bu yarışta önde görünmektedir.

1973 krizi sonrası dönemde her ne kadar dış göç süreci kesintiye uğrasa da Türkiye günümüzde önemli sayıda araştırmacı ve öğrenci gönderen bir ülkedir. ABD’ne en çok öğrenci gönderen 8. ülke olan Türkiye bu öğrenci ve araştırmacıların ülkeye dönmemesi nedeniyle önemli ölçüde beşeri sermaye kaybıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumu önlemek için sorunun temeline inerek beyin göçünün nedenlerini irdelemek gereklidir. Bu nedenlerin başında Türkiye’de yüksek öğrenim mezunları için önemli düzeyde işsizlik baskısı olmasına karşın gelişmiş ülkelere eğitilmiş insanlar kolaylıkla iş bulmalarıdır. Diğer taraftan AR-GE’ye yeterli kaynak ayrılmadığı için ülkede bilim adamları uygun çalışma şartlarından yoksundur. Günümüzde refahın en önemli göstergesi olan insani gelişme yönünden gerilerde kalınması eğitilmiş insanları daha yüksek hayat standardını yakalayacakları ülkelere göçe teşvik etmektedir. Ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkların yarattığı belirsizlik ortamı da üstün beyinlerin ülkeden kaçışını tetikleyen diğer önemli bir unsurdur. Bu alanlarda tedbirler alınması, yetenekli insanları yurt dışında kazandıkları deneyimlerle ülkeye dönmeye teşvik edecektir.

5. KAYNAKLAR

1. Kaya, M. “Beyin Göçü/Erozyonu”, İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Yıl: 2003/ Cilt: 5 Sayı: 2 Sıra: 13 / No: 152.
2. Martin, P. “The Effects Of Migration On Sending Countries: A Comparison of Mexico and Turkey”, Well-Being And Social Policy, 2006(a), Vol 2, No. 2, s. 89–101, http://well-being.ciss.org.mx/pdf/en/2006/vol_2_num_2_5_06_en.pdf, (Erişim Tarihi:23.02.2009).

3. Martin, P. L. "The Trade, Migration, and Development Nexus", Edited by Hollifield, James F., Pia M. Orrenius ve Thomas Osang, Migration, Trade, and Development, Proceedings of a Conference Hosted by the Federal Reserve Bank of Dallas, October 6, (2006(b)), Published December 2007. s.11-34. <http://www.dallasfed.org/research/pubs/migration/migration.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.02.2009).
4. Taylor, J. E. "İnternational Migration And Economic Development", İnternational Symposium On İnternational Migration And Development, Population Division Department of Economic and Social Affairs United Nations Secretariat, Turin, Italy, 28-30 June. 2006, http://www.un.org/esa/population/migration/turin/Symposium_Turin_files/P09_SYMP_Taylor.pdf, (Erişim Tarihi:20.09.2007).
5. Lucas, R. E. B. "International Labor Migration İn A Globalizing Economy", Carnegie Papers, Trade, Equity, And Development Program Number 92, July 2008, s.1-27. http://www.carnegieendowment.org/files/international_migration_globalizing_economy.pdf, (Erişim Tarihi: 23.02.2009).
6. Hollifield, J. F., P.M. Orrenius and T. Osang "Migration, Trade, and Development: An Overview" Edited by Hollifield, James F., Pia M. Orrenius ve Thomas Osang, Migration, Trade, and Development, Proceedings of a Conference Hosted by The Federal Reserve Bank of Dallas, October 6, 2006, Published December 2007. s.3-8. <http://www.dallasfed.org/research/pubs/migration/migration.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.02.2009).
7. Xenogiani, T. "Migration Policy and İts İnteractions With Aid, Trade And Foreign Direct Investment Policies: A Background Paper", OECD Development Center, Working Paper No. 249, June 2006. <http://www.oecd.org/dataoecd/60/28/37036220.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.09.2007).
8. Marfouk, A. "İnternational Migration And Brain Drain From Developing Countries", Universit  Libre De Bruxelles (ULB) Austrian Research Foundation For International Development Conference October 15, 2008, Vienna. http://www.oefse.at/Downloads/veranstaltungen/1510/Marfouk_Presentation_15.10.08_NEU.pdf, (Erişim Tarihi: 15.02.2009).
9. UNESCO, "Towards Knowledge Societies", Unesco World Report, Unesco Publishing, Published in 2005 by The United Nations Educational, Scientific And Cultural Organization 7, Place De Fontenoy F-75352 Paris 07 SP, 2005, Paris. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843e.pdf> (Erişim Tarihi: 31.12.2009).
10. Docquier, F., B. L. Lowell and A. Marfouk, "A Gendered Assessment Of The Brain Drain", Discussion Paper 2007-45, Département des Sciences économiques de l'Universit  catholique de Louvain, November 2007, s.1-33. <http://edoc.bib.ucl.ac.be:83/archive/00000385/01/2007-45.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.02.2009).
11. Docquier, F. and A. Marfouk, "International Migration by Educational Attainment 1990-2000", Editors:  zden,  aglar ve Maurice Schiff, International Migration, Remittances, and the Brain Drain, Washington DC: World Bank, 2006 s. 151-199. http://www.ime.gob.mx/investigaciones/2006/estudios/migracion/inter_migration_remittances.pdf, (Erişim Tarihi: 15.02.2009).

12. Kirisci, K. "Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration", Migration Information Source, November 2003, <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=176>, (Erişim Tarihi: 23.02.2009).
13. Artukoğlu, O. S. "Yurtdışı İşçi Tasarruflarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Banka Sistemi Ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü, 2005, Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/oguzhansokmenartukoglu.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.02.2009).
14. Sönmez, Y. ve S. Mcdonald, "Turkish Labour Migration: Turkey-Germany Migration Corridor", Paper Prepared For The 11th Global Economic Analysis Conference, "Future Of Global Economy", Marina Congress Centre, Helsinki, Finland, June 2008. <https://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/3840.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.02.2009).
15. İçduygu, A. "Türkiye-AB İlişkileri Bağlamında Nüfus ve Göç", Avrupa Birliği ve Avrupa Parlamentosuna Yönelik Komisyon Bildirimi, Türkiye'nin Katılıma Doğru İlerleyişine İlişkin Avrupa Komisyonu Tavsiye Kararı, 2004, Brüksel. www.ku.edu.tr/files/corporate/sunum_aicduygu.ppt, (Erişim Tarihi: 23.02.2009).
16. Alper, A. M. "İşçi Dövizlerini Belirleyen Makro Ekonomik Etkenler: Türkiye Örneği", Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü 2005, Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ahmetmuralper.pdf>, (Erişim Tarihi: 31.12.2009).
17. Türkiye İş Kurumu İstatistikleri, <http://www.iskur.gov.tr/LoadExternalPage.aspx?uicod=e=statikistatistikindex>, (Erişim Tarihi: 20.11.2009).
18. Tansel, A. ve N. D. Güngör, "Brain Drain' From Turkey: Survey Evidence of Student Non-Return", Working Paper 0307, 2003. http://www.erf.org.eg/cms.php?id=publication_details&publication_id=323, (Erişim Tarihi: 30.01.2009).
19. Tatlıdil, E. "Türkiye'de Ve Almanya'da İşgücü Piyasası Politikaları", Türkiye'de Ve Almanya'da Ekonomik Ve Sosyopolitik Yapısal Reformlar Toplantısı, İzmir, 18-19 Ekim 2007, s. 209-235. <http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/13Tatli.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.02.2009).
20. Unat, Nermin Abadan, Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa, Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık Müzik Yapım ve Haber Ajansı Ltd. Şti., 2006, İstanbul.
21. Apak, S., A. Aytaç, ve A. Oğuzhan, "Yurt Dışına İşçi Göçü Ve Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri", Editör: DİKMEN, Ahmet Alpay, Kentleşme Göç Ve Yoksulluk, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, İmaj Yayınevi, 2002, Ankara, s. 151-195.
22. Tansel, A. ve N. D. Güngör, "Türkiye'den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama", Erc Working Paper in Economic 04/02, 2004, <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0402.pdf>, (Erişim Tarihi: 31.12.2009).
23. Institute of International Education, Open Doors Report 2009; <http://opendoors.iienetwork.org/?p=150811>, (Erişim Tarihi: 31.12.2009).
24. UNDP (2002), "Human Development Report – 2002, Oxford University Press, NY", http://hdr.undp.org/en/media/hdr_2002_en_complete.pdf, (Erişim Tarihi: 07.07.2008).

25. UNDP (2007/2008), “Human Development Report – 2007/2008”, Palgrave Macmillan Pres, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_20072008_en_complete.pdf, (Erişim Tarihi: 07.07.2008).
26. UNDP, <http://hdr.undp.org/en/statistics/data/>
27. OECD Factbook 2009, “Economic, Environmental and Social Statistics”, <http://oberon.sourceoecd.org/vl=491948/cl=43/nw=1/rpsv/factbook2009/index.htm>, (Erişim Tarihi: 31.12.2009).
28. TÜİK, www.tuik.gov.tr/